

מהני תקון?

אמר רב כהנא: משום דמיוחזי שנראה הספר תורה כמנומר! כשכותב ומוסיף בין השיטין את מה שחיסר. אבל ביתירות אין גרדת האותיות מכערת את הספר כל כך, ואינו נראה כמנומר.

אגרא, חמוה חמיו דרבי אבא, הוה ליה ארבע אותיות יתירות בכל דף בסיפריה בספר התורה שלו. אתא לקמיה דרבי אבא לשאול אותו האם הספר תורה טעון גניזה.

אמר ליה רבי אבא: לא אמרן שהספר תורה פסול אלא בחסירות כאשר חסרו ארבע אותיות בכל דף אבל ביתירות לית לן בה: ויכול הוא לגרור את היתירות.

עד כאן ביארה הגמרא את המימרא הראשונה של רב!

איך המימרא השניה שאמר רב בהלכות ספר תורה, וקשה עליה מהברייתא היא הא דאמר רב: הכותב ספר תורה, ובא לגמור את הפסוק האחרון שבפרשת וזאת הברכה גומר את הכתיבה ואפילו באמצע הדף, ואינו צריך לסיים כתיבת ספר התורה דוקא בסוף הדף. [דף היינו טור שלם בספר תורה].

מיתבי: הכותב ספר תורה, בא לו לגמור את כתיבת הספר בסיום פרשת וזאת הברכה, לא יגמור באמצע הדף כדרך שיכול הוא לגמור בסיום שאר החומשין.

אלא מקצר את השורות והולך הלוך

ומצמצם את רוחבן עד שיגמור את המילים שבסיום הספר "לעיני כל ישראל" בסוף הדף. ומברייתא זו קשה על רב שמתיר לסיים באמצע הדף.

ומשנינן: **כי קא אמר רב שיכול לגמור באמצע הדף, בחומשין, שעשוין וכתובין בגליון כספר תורה, אבל אינם כרוכים יחד, ואינן עשויים בקדושת ספר תורה, אלא נכתבו כל חומש לעצמו.**

ותמהינן: **והא "ספר תורה" קאמר רב, ואיך אפשר לומר שעל חומשין דבר רב?**

ומשנינן: **מה שאמר רב שיכול לגמור באמצע הדף, בסיום חומשין של ספר תורה אמר, וכגון בסיום ספר בראשית, שמות וכו'. אבל בסיום ספר תורה עצמו בפרשת וזאת הברכה בפסוק "לעיני כל ישראל" מודה רב שצריך לסיים בסוף הדף.**

ופרכינן: **איני, והאמר רבי יהושע בר אבא, אמר רב גידל, אמר רב: לעיני כל ישראל נכתב באמצע הדף! ומוכח שאפילו בסיום ספר תורה אמר רב שיכול לגמור באמצע הדף?!**

ומשנינן: **ההיא דקאמר רב "לעיני כל ישראל" נכתב באמצע, אין הכונה לאמצע הדף אלא כונתו באמצע השיטה השורה האחרונה של הספר, אבל מודה רב דצריך לסיים בסוף הדף.**

איתמר: רבנן אמרי: אפשר לסיים "לעיני כל ישראל" באמצע הדף (43) ואף באמצע שיטה:

43. על פי פירושו רש"י. ולפי זה רבנן חולקים על המבואר לעיל שלא יסיים את התורה באמצע

כשרים ולא די ברוב אותיות ע"ש. עבר ותיקן כתב הביה"ל שם שכשר.

ד"וימת שם משה" – ואילך, כתב יהושע בן נון, דברי רבי יהודה. ואמרי לה ויש אומרים שרבי נחמיה אמר זאת.

אמר לו רבי שמעון: וכי אפשר הדבר שפפר תורה חסר אפילו אות אחת, ומשה קורא לו "ספר תורה"?! וכתוב בפרשת וילך "ויצו משה את הלויים וכו' לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו וכו'". וכיון שאמרת שמשה לא כתב את אותם שמונה הפסוקים האחרונים אם כן היה הספר תורה חסר, ואיך אמר משה ללויים לקחת את "ספר התורה"?!

אלא, עד כאן הקדוש ברוך הוא אומר למשה, ומשה אומר אחריו, כדי שלא יטעה⁽⁴⁵⁾, וכותב. מכאן, מתחילת שמונה פסוקים אלו ואילך, הקדוש ברוך הוא אומר,

רב אשי אמר "לעיני כל ישראל" נכתב באמצע שיטה דוקא, אך לא באמצע הדף אלא בסופו, שעל ידי זה יידעו הכל שזהו סיום התורה [ט"ז].

אמר רבי יהושע בר אבא, אמר רב גידל, אמר רב: שמונה פסוקים האחרונים שבתורה מהפסוק "וימת שם משה", יחיד אדם אחד קורא אותן בבית הכנסת בצבור, שאין מפסיקין באותם פסוקים כדי שאדם אחר יעמוד ויקרא את המשכן⁽⁴⁴⁾. ומבארין: כמאן נאמר דין זה דלא כרבי שמעון?

דתניא: נאמר בפסוק "וימת שם משה עבד ה'". וכי אפשר הדבר שמששה חי, וכתב בעצמו "וימת שם משה" בעודנו חי? אלא, עד כאן כתב משה, ואילו מכאן מפסוק זה

קריאת התורה צריך שיהיו עשרה שישמעו. וראה בהשגות הראב"ד ובכס"מ ובקר"א מש"כ בזה.

הגרי"ז הקשה ע"ד הרמב"ם שהרי קריאת התורה טעונה צבור מדין "דבר שבקדושה" ואם כן מדוע פסוקים אלו אינם טעונים צבור. [בשלמא אם מה שצריך עשרה הוא מהלכות קריאת התורה י"ל שפסוקים אלו השתנה דינם, אבל אם הסיבה שצריכים צבור משום שכל דבר שבקדושה טעון עשרה אם כן גם שמונה פסוקים הללו הם דבר שבקדושה] [הובאו דבריו בשיעורי רבי שמואל ב"ב טו].

45. מדברי הגמרא כאן משמע שהכותב ספר תורה צריך לומר בפיו את אשר הוא כותב. [כ"כ תוס' ועוד ראשונים, ונפק בשו"ע או"ח סימן ל"ב סעיף ל"א]. בטעם הדין כתב רש"י כדי שלא יטעה, ולפי זה הכותב מתוך ספר אין צריך להוציא בפיו, שהרי רואה בעיניו כיצד לכתוב, וכן פסק השו"ע שם. אולם הב"ח ועוד אחרונים

הדף, וקשה עליהם מהברייתא המובאת לעיל. ובשטמ"ק אות ט' פירש שכוונת רבנן "אף באמצע שיטה" פירושו לא רק בסוף שיטה אלא גם באמצע, אבל מכל מקום צריך לסיים בסוף העמוד.

רש"י לא פירש כשטמ"ק, משום שהוקשה לו מהי התיובתא על רב [כמו שאמר רב יוסף לעיל ששני הדברים של רב קשים מברייתא] הרי הגמרא תירצה היטב, ולכן מפרש שהקושיא היא לדברי רבנן שפירשו בדעת רב שמסיים באמת באמצע העמוד. [על פי שו"ת פנים מאירות סימן קעט] ועיין בתוס' לעיל כ"ט ב' ד"ה ותניא. אם לא סיים באמצע שיטה כתב בשו"ת באר שבע שהספר תורה פסול, וראה מש"כ על זה בשו"ת פנים מאירות הנ"ל.

44. כך פירש רש"י. והרמב"ם בפיי"ג ה"ו מהלכות תפילה מפרש שאפשר לקרא פסוקים אלו אפילו אם אין עשרה. מה שאין כן שאר

שהשתנו משאר הפסוקים בכך שנכתבו בדמע, הילכך **אישתני** גם דינם משאר הפסוקים של הספר תורה, שרק יחיד קורא אותן בבית הכנסת⁽⁴⁷⁾.

ואמר רב יהושע בר אבא, אמר רב גידל, אמר רב, הלוקח הקונה ספר תורה מן השוק, הרי זה כ"חוטף" מצוה מן השוק, שאף על פי שקיים את המצוה, מכל מקום אם היה כותב את הספר תורה והיה טורח בו היתה לו מצוה יתירה⁽⁴⁸⁾.

כתבו ולא לקחו מן השוק, מעלה עליו הכתוב כאילו קבלו מהר סיני.

[שיש למידת הרחמים לומר שכשם שטרח כאן, כך היה טורח ללכת במדבר כדי לקבל את התורה מהר סיני. נימוקי יוסף].

ומשה כותב בדמע ולא היה אומר אחרי הקדוש ברוך הוא מרוב צער⁽⁴⁶⁾. כמה שנאמר, להלן בספר ירמיה כשבאר ברוך לשרים היאך כתב את מגילת איכה: "ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי ירמיהו את כל הדברים האלה, ואני כותב על הספר בדיו". ומשמע שירמיהו אמר את דברי הנבואה וברוך רק כתב אותם אך לא חזר עליהם בפיו כיון שהיו דברי קינות והיה בצער.

ומבארנין: לימא שמה נאמר שדברי רב גידל אמר רב ששמונת הפסוקים יחיד קורא אותן הינם דלא כרבי שמעון. שלרבי שמעון כיון שמה שכתבם אין הם שונים משאר הפסוקים שבתורה שאפשר להפסיק ביניהם, ואחר יכול לקרא חלק מהם.

ומשנינן: אפילו תימא כרבי שמעון, בכל זאת אין להפסיק בהם, הואיל ואישתני,

46. נראה שרש"י פירש שהכוונה "בדמע" היינו שצערו היה רב עד שעמדו דמעות בעיניו. והמהרש"א בב"ב ט"ו מפרש שכתב הפסוקים בדמעות ולא בדיו. והגר"א בקול אליהו פירש שכתב הכל ברצף בלא רווח בין המילים. ו"דמע" מלשון ערבוב כמו "מדומע". והיינו לפי שהתורה היא שמותיו של הקב"ה ואפשר לקרוא בצורה אחרת, ורק אחר כך ניתנה למשה באופן שאנו קוראין אותה [וכמו שכתב הרמב"ן בהקדמתו לפירושו על התורה].

47. ראה בחידושי הגרי"ז שהאריך לכאר הדברים.

48. כך היא שיטת רש"י שהלוקח ספר תורה מן השוק יצא. אבל הרמ"א ביו"ד סימן ע"ר כתב שלא יצא יד"ח, וראה בבניה"ל [ח"א סימן ו'] שמדייק כך בדעת הרמב"ם.

סוברים שגם הכותב מתוך הכתב צריך לומר בפיו, שעל ידי אמירתו מושך קדושה על האותיות. ומ"מ בדיעבד אין הספר תורה נפסל אפילו אם לא אמר בפיו. [כמש"כ המ"ב סקל"א].

במילים שהכתיב שונה מהקרי נחלקו האחרונים אם יאמר בפיו הכתיב או הקרי, הגר"ש קלוגר [בשו"ת סתם סימן פ"ו] והמשנת אברהם [סימן י"ז סעיף ט"ו] נקטו שיאמר את הכתיב. ואילו הבית אהרן [סימן ב' סעיף א'] נקט שיאמר את הקרי. ונראה מסברא שאם הטעם שצריך לומר הוא כדי שלא יטעה פשוט שצריך לומר את הכתיב שלא יטעה בכתיבתו, ורק אם נאמר כשיטת הב"ח שעל ידי אמירתו מושך קדושה על האותיות יש מקום לומר שצריך לומר את הקרי. [וראה בשלמי יוסף סימן קנז].

פחות משלשה דפין לא יעשה כדי שלא יהיו התפירות קרובות זו לזו, שאין זה נוי לספר תורה שיהיו בו תפירות סמוכות⁽⁵⁰⁾ ויותר משמונה דפין לא יעשה כדי שלא להרחיק את התפירות יותר מדאי, שכן התפרים מוסיפים נוי לספר תורה⁽⁵¹⁾.

ולא ירבה לעשות שמונה דפין בריעה כשיש לו יריעה קטנה, מפני שהדפין יהיו צרים ברחבם ונראה כל דף כאגרת ולא כדף של ספר.

ולא ימעט לעשות שלשה דפין רחבים

אמר רב ששת: אם הניח אדם בספר תורה אפילו אות אחת שהיתה בו טעות מעלה עליו הכתוב כאילו כתבו. ואינו נחשב עוד כחוטף מצוה מן השוק⁽⁴⁹⁾.

תנו רבנן: עושה אדם יריעה של ספר תורה מבת שלש דפין ועד בת שמונה דפין. דהיינו שכל יריעה יכולה להכיל משלש דפין ועד שמונה דפין.

פחות מיכן משלשה דפין, ויתר על כן על שמונה דפין, לא יעשה!

שחבירו השהה את הספר תורה שלא כדין שאסור להשהות ספר שאינו מוגה לכן אין בזה איסור. ומשמע מדבריהם שהסיבה שהקונה ספר תורה כחוטף מצוה מן השוק היא מפני שמפסיד לבעל הספר תורה את המצוה. שהרי אסור למכור ספר תורה. ולכן באופן שהמוכר השהה באיסור מותר לקנות. [וראה בט"ז סק"א ובפ"ת סק"ח שלפי זה כל מקום שקנה בהיתר יצא יד"ח].

לשיטת הרמב"ם שהקונה לא קיים שום מצוה, וכמו יורש ספר תורה, צ"ל שעל ידי שתקנו נחשב ככתב את כל הספר תורה, ולפי זה ה"ה ביורש שתיקן אות אחת יצא יד"ח וכ"כ הרדב"ז. אכן השאג"א [סימן לד] כתב שיוורש שתיקן אות אחת לא יצא יד"ח. ולדבריו צריך לומר שיש חילוק בין יורש ללוקח.

50. בפ"ת [סימן ערב סק"ד] הביא בשם שו"ת גבעת שאול שאם הכתב גס שאז גם בשתי דפים התפירות רחוקות יכול לעשות שתי דפים בריעה.

51. כך פירש רש"י והטור [סימן ער"ב]. והנמוק"י פירש שהטעם שלא ירחיק התפרים

בסנהדרין כ"א ב' מבואר שהיורש ספר תורה מאביו לא יצא יד"ח מצות כתיבת ספר תורה, ובפשטות הסברא שהמצוה היא "לכתוב" ספר תורה כלשון הכתוב שממנו דורשת הגמרא שם דין זה: "ועתה כתבו לכם את השירה הזאת". [וראה בהגהות הגרע"א בסימן ע"ר וכן בפ"ת סק"ג שדנו האם צריך שיהא הספר תורה תורה שלו או אפילו אם מקדישו לרבים או שנאבד אחר כך מ"מ קיים המצוה בכתיבה, ולכא"ו תלוי בהנ"ל, ויתכן שצריך גם כתיבה וגם שיהיה אצלך].

ויש להקשות על שיטת רש"י שסובר שהקונה ספר תורה יצא יד"ח, מדוע היורש לא יצא יד"ח, הרי שניהם לא כתבו ספר תורה. ובבית הלוי [שם] מתרץ שרש"י פסק כאב"י בסנהדרין שהקשה על הדין של יורש וסובר דבאמת גם יורש יוצא יד"ח. [וראה במקדש מעט סימן ע"ר שמבאר שרש"י סובר שאין צריך שיכתוב בפועל, ודי במה שמשדל להשיג ספר תורה, מה שאין כן ביורש שזכה בספר תורה ממילא].

49. הנמוק"י פירש שגם כשכותב אות אחת אומרת מדת הרחמים שאם היו בו טעויות נוספות היה מתקנם גם כן. ובתוס' פירשו כיון

פסוק אחד בדף אחד על ידי שיקצר את השורות ובכל שורה יכתוב מילה אחת, כך שיגמור את הפסוק בסוף הדף [ושאר היריעה יכולה להשאר חלקה] (53).

וממשיכה הברייתא: **שיעור גליון חלק** שצריך להשאיר בספר תורה: **מלמטה** בסוף הכתב, משאיר **טפח פנוי**. **מלמעלה** מספיק להשאיר **שלוש אצבעות** שאין היד ממשמשת בגליון למעלה כמו למטה [נמוקי יוסף].

ובין דף לדף משאיר **כמלא ריוח שתי אצבעות**.

ובהומשין, שאינן עשויין לספר תורה, אבל עשויין הן כגליון של ספר תורה **למטה** משאיר **שלוש אצבעות**, **מלמעלה שתי אצבעות**.

ובין כל דף לדף בחומשין משאיר **רווח כמלא גודל**.

ובין כל שיטה [שורה] לשיטה ישאיר **רווח בין בספר תורה ובין בחומשין כמלא שיטה**.

ובין כל תיבה לתיבה ישאיר **רווח כמלא אות קטנה [יוד]** (54).

ביריעה כשיש לו יריעה גדולה, **מפני שעיניו משוטטות** כשבא לקרא מפני רוחב השורות וטועה הוא בראשי השורות.

אלא שעור רחבו של דף למצוה הוא, **כגון** שיוכל לכתוב בו **"למשפחותיכם" שלש פעמים!** ושעורו טפח. [הגהות מיימוניות].

נזדמנה לו יריעה שלפי מדת הדפים האחרים באותו ספר היא יריעה **בת תשע דפים**. וצריך לחלקה, כמו שאמרנו שלא יעשה יריעה יותר משמונה דפין, **לא יחלוק** את היריעה בשיעור **שלוש דפים לכאן** ובשיעור של **שש לכאן**. **אלא חולקה ארבע דפין לכאן, וחמש דפין לכאן**. כדי שלא תהא האחת יתירה על השניה יותר מדאי (52).

במה דברים אמורים שלא ימעט ולא ירבה בדפין, **בתחילת הספר**, ובהמשכו, **אבל בסוף הספר אפילו** אין לו לכתוב אלא **פסוק אחד** יכתבנו בכל היריעה, **ואפילו דף אחד** יעשה מכל היריעה.

והוינן בה: וכי **פסוק אחד סלקא דעתך?** והרי צריך לגמור את ספר התורה בסוף הדף, וכיצד ימלא פסוק אחד את כל היריעה?

ומשנינן: **אלא, אימא** שיכול הוא לעשות

53. וה"ה שיכול לעשות אותיות ארוכות שכל אחת מהן בגודל כמה שיטין של הדפים האחרים. [תוס' ופוסקים].

54. ובדיעבד כשר כל שנראה כשתי תיבות, אפילו אם אין כמלא אות קטנה, אבל אם סמוכה לתיבה בשניה לגמרי פסול. [ש"ך סימן רע"ד סק"ד] [ואם התיבה הראשונה מסתימת באות סופית כגון ם, נסתפק בזה בספר בני יונה,

מפני שאמרו במסכת מגילה שמצוה להעמידו על התפר כשגוללו ואם היריעה ארוכה יהיה לו טורח לגלול עד התפר. [הטעם שמצוה להעמידו על התפר פי' הרי"ף כדי שאם יקרע יקרע רק התפר. ורש"י פירש שאם מעמידו על התפר מתהדקת הגלילה יפה].

52. כן פירש רש"י. והטור [סימן ער"ב] כתב הטעם משום שצריך הנוי ביריעות בנות ארבע וחמש דפים.

ובין כל אות לאות ישאיר רווח כמלוא הוּט השערה.

וכן אל ימעט אדם הכותב ספר תורה את הכתב.

ששרטוטן קרוב, וכדי שישאר לו ריוח כמלוא שיטה בין שיטה לשיטה הוא יאלץ להקטין את האותיות, ונמצא שאותן אותיות שבאותן שתי שורות תהיינה יותר קטנות מהאותיות שבשאר השורות.

ולא מפני ריוח שהן פרשה לפרשה, כדין רווח שבין פרשה פתוחה או פרשה סתומה [כמו שיתבאר להלן].

ואם נזדמנה לו לכותב ספר תורה לכתוב תיבה בת חמש אותיות בסוף השורה, ולא היה די מקום בשורה לכתוב את התיבה כולה אלא צריך להמשיכה מחוץ לשורה, מעבר לשירטוט של הדף, הרי לא יכתוב שתים אותיות בתוך הדף ושלוש אותיות חוץ לדף [דהיינו ברווח שבין הדפים], אלא יכתוב שלש אותיות בתוך הדף, ושתיים הוא יכול לכתוב חוץ לדף! [והיינו, שלא יצא חוץ לדף יותר משתי אותיות. לפי הרא"ש בהלכות ספר תורה]⁽⁵⁶⁾.

במה דברים אמורים, שיכול לכתוב מחוץ לדף כאשר חלק מן המילה הוא כותב בתוך

והיינו, שיתכנן הכותב מראש את צורת הכתיבה כדי שלא יגיע למצב שבו הוא יצטרך להקטין את גודלן הרגיל של האותיות בשאר הספר ויפגום בכך את הדר הכתיבה, שאם תהיינה מקצת האותיות גדולות ומקצתן קטנות לא יהיה הכתב נאה. [נמוקי יוסף]⁽⁵⁵⁾.

ויתכנן היטב את כתיבתו כדי שלא יצטרך להקטין את האותיות לא מפני ריוח של מטה, בצד התחתון של הגליון, כדי שיהיה בו את שיעור הרווח הראוי.

ולא מפני ריוח של מעלה, כדי שיהיה שיעור שלש אצבעות גליון ריק.

ולא מפני ריוח שבין שיטה לשיטה. והיינו שיתכנן שלא יקרה שיזדמנו שתי שורות

בכתיבתו שלא יצטרך לצמצם האותיות, ואם אירע שאין הגליון העליון כשיעורו [והיינו שהשרטוט קרוב לשולי היריעה העליונים] יעשה שרטוט סמוך לשוליים ולא ימעט גודל האותיות.

56. דעת הרא"ש שההיתר לתלות חלק ממילה בין הדפין תלוי במספר האותיות התלויות, אם תולה שתים מותר אפילו במילה בת שלש אותיות שרובה בחוץ, ואם יותר משתי אותיות אסור אפילו במילה בת שבע אותיות שרובה בפנים.

והרמב"ם [פ"ז ה"ו מספר תורה] כתב שאם

והגרע"א בגליון שו"ע סימן רעד הביא מספר עזרת נשים שפוסל].

55. הפרישה והט"ז [סימן רע"ג סק"ב] פירשו שמה שכתב הנמוק"י שיתכנן מראש שיצא הכתב יפה, זה רק כלפי הדין של בין פרשה לפרשה. אבל לגבי דין מעוט האותיות משום רווח של מעלה ומטה ובין השיטין כוונת הברייתא שיעשה האותיות כגודלם הרגיל אף על פי שעי"ז לא יהיה שעור הגליון כדינו.

אכן הערוך השולחן והמקדש מעט כתבו שדברי הנמוק"י נאמרו גם כלפי רווח שבין השיטין, שגם בזה כוונת הברייתא שישתדל